

НЕПАРТІЙНІ ФОРМИ ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСТВА НАДДНІПРЯНЩИНИ В 90-ТІ РОКИ ХІХ СТ.

Чортенко А.М.

Україна, м. Суми, Коледж Сумського національного аграрного університету

В статтє исследується значення студенческой молодежи в формировании и деятельности непартийных общественных организаций Надднепрянской Украины в конце XIX в., как важной составляющей в процессе создания первых украинских национальных партий на территории Российской империи.

З початком 90-их рр. ХІХ ст. в українському громадському русі відбулися суттєві зміни, які визначили всю подальшу діяльність українських громад. Закінчилася ціла історична епоха, визначена домінуванням в інтелектуальному середовищі України так званого «українофільства» - позбавленого політичного змісту руху української інтелігенції, що прагнула суто культурницькими методами змінити життя селянства на краще. Саме у 1880-ті – на початку 1890-их рр. у молодіжному середовищі розгорнувся пошук нових форм і методів роботи, які б найкраще відповідали потребам українського суспільства. Один з активістів тогочасного студентського руху Д.Антонович оцінює цей час так: «Іменно в дев'яностих роках зложилися початки того громадського ренесансу, які принесли свої плоди десятиліття пізніше, коли з початком нового століття стали вперше засновуватися політичні українські партії...» [Цит. за 10,с.28].

Влітку 1891 р. під час опису селянських господарств у Полтавській губернії харківські студенти І.Липа, М.Байздренко, М.Базькевич, та київський – В.Боровик, в Каневі на могилі Т.Шевченка заснували таємне політичне товариство – «Братство тарасівців».

Поступово навколо тарасівців згуртувалося чимало студентів вищих навчальних закладів. У Києві В.Боровик створив осередок у складі Є.Тимченко, М.Кононенко, братів О. та Є.Черняхівських, В.Самійленка, Б.Камінського. Сучасні дослідники нараховують щонайменше 16 членів київського гуртка «Братства тарасівців» [11,с.44]. Подібна організація виникла і у Харкові. Всього ж «братчики» мали близько 10-12 груп по всій Україні.

1893 р. на Шевченківських роковинах у Харкові І.Липа вперше обнародував програмний документ тарасівців, який потім надіслали до Львова і надрукували в журналі «Правда» (квітень 1893 р.) під назвою «Profession de foi молодих українців».

Радикалізм цієї програми полягав у нових для українства політичних орієнтирах (автономна державність, а дехто мріяв і про самостійність), засудженні пануючого тоді українофільства: «І коли ми бачимо тепер, що яка небусть молода людина свідомо йде

старим шляхом українофільським, то сміливо, не вагаючись, можемо сказати, що то не єсть син України, то її ворог, то зрадник, перевертень, ренегат. Для такої молодіжї нема місця серед нас» [Цит. за 10,с.52].

Політична спрямованість «тарасівців» не набула чітких обрисів та принципів. Серед дослідників немає визначеної оцінки цього явища: самостійники, автономісти-федералісти, інші беручи до уваги недостатню обґрунтованість перших двох концепцій роблять припущення, яке виглядає досить вірогідним – ідеологічна база діяльності «Братства тарасівців» має еkleктичний характер, де є місце і поміркованим автономістським, і притаманні студентському максималізму, самостійницькі погляди.

Робота братства полягала в поширенні самостійницьких та автономістських ідей серед української молоді, друкуванні українських книжок, боротьбі за культурно-просвітні та загальнодемократичні свободи. Така діяльність вимагала певної конспірації і таємничості. Щоб стати членом товариства потрібно було отримати значну довіру. За твердженням одного з фундаторів «Братства» І.Липи нових членів «приймали до своєї організації дуже й дуже обережно» [7,с.266].

Київські тарасівці підтримували стосунки з представниками Старої громади. Одночасно вони спілкувалися з найбільш радикальними представниками старшого покоління українських діячів, у тому числі вірним прибічником М.Драгоманова – М.Ковалевським [8,с.211], а ось контакти із соціалістичними гуртками загальноросійського спрямування залишалися стабільно невдалими. Останні досить агресивно і не толерантно ставились до українського відродження і всього що було пов'язано з ним.

1 травня 1893 р. жандармерією була припинена діяльність харківського осередку тарасівців. Усього було заарештовано по різних містах України 24 чоловіки. Єдиними кого не торкнулися арешти були київські тарасівці, які після цього автоматично стали ядром організації, але його учасники були змушені вступити до Київської громади.

Невідомо точно, коли «Братство тарасівців» перестало існувати. Називають різні дати аж до 1902 р. Для остаточних висновків не вистачає фактів, хоча ймовірніше всього організація припинила існування в 1898 р. [11,с.62].

Аналіз непартійних форм громадської діяльності студентської молоді останнього десятиліття XIX ст. буде не повний без згадки про організацію, яка віртуально виникла у звітах і доповідних записках жандармерії через відверто радикальні погляди деяких молодих членів громад – це так звана «Молода Україна». За даними фондів жандармського управління «таємне товариство» існувало з весни 1896 р., нарахувало близько 458 чоловік і мала відділення у 22 містах. У реальності цієї організації ніколи

не існувало - це не що інше, як конгломерат старих українських громад доповнених політизованим і суспільно-активним та радикальним студентством, які, як і раніше, діяли у різних містах України [12,с.72].

Студенти Києва входили і в досить невелику першу українську соціал-демократичну групу на чолі з М.Коцюбинським, І.Стешенком, Л.Українкою, сформовану 1893-1894 рр. [6,с.3] По мірі еволюції даного об'єднання в бік марксизму студенти почали називати себе групою Українська соціал-демократія, яка під проводом Л.Українки проіснувала до 1903 р. Саме цій політизованій групі науковці приписують пропагування в Україні ідей федералізму, соціалістичної ідеології у європеїзованій (на противагу російській) формі та активне протистояння РСДРП у боротьбі за підтримку серед української молоді [5,с.141].

Тим часом в українському русі відбуваються зміни загальнонаціонального масштабу. Маючи за приклад консолідуючі процеси у студентів серед громадівців посилюється переконання про необхідність об'єднання в одну загальну організацію, яка б допомогла відійти від традиційного культурництва. Ініціаторами створення такої організації виступили відомі в минулому культурники В.Антонович та О.Кониський. У 1897 р. на нелегальному з'їзді громад у Києві виникла Всеукраїнська загальна організація до якої увійшло близько 20 громад та чимало студентських груп. Головним завданням об'єднання було зібрати усі свідомі українські сили для боротьби за національні права українського народу в Росії.

Найбільш радикальну частину Всеукраїнської безпартійної організації становила молодь, в основному представники студентських громад, яка найчастіше зазнавала переслідувалась поліцією. На студентських зібраннях відкрито говорилося про те, чого не можна було почути на університетських лекціях або прочитати у підручниках. У руках студіюючої молоді з'являлася заборонена література («Кобзар» Шевченка, роботи М.Драгоманова та інші нелегально доставлені журнали і книги). Вони робили спроби встановити тісні зв'язки з галицькими молодіжними групами, а через них заклали там свою видавничу базу. В серпні 1900 р. студент Харківського університету М.Русов вів переговори з емігрантом Ляхоцьким щодо видання у Женеві журналу «Молода Україна» [2,с.37].

Впливовою організаційною формою молодіжного руху наприкінці XIX ст. стали Українські студентські громади. Перша з них виникла у Києві 1895 р. (Д.Антонович, Г.Лазаревський, В.Доманицький, І.Руденко, Б.Камінський та інші). Це товариство діяло на засадах низки ідейно-політичних напрямів – від українського ідейно-політичного радикалізму до марксизму. Проте ця громада функціонувала з перервами і перебувала

під ідейним та організаційним впливом Старої громади [1,с.39-40]. Запорізький фахівець Ф.Турченко, характеризуючи початок 1890-их рр. зазначає, що у Києві суспільно активний студент міг працювати у драгоманівських і соціалістичних гуртках, але міг і стати членом студентської громади і «включитися в культурницьку роботу, яка вела молодь під проводом українофілів старшого покоління» [12,с.43].

Виникнення студентських громад наприкінці 1890-их років було не випадковим. Як бачимо із зазначених вище фактів, діяльність найбільш ранніх національних організацій і груп виявила надзвичайну обмеженість придатних до роботи людських ресурсів, що спонукало до зосередження зусиль на їх поповнення. Головне джерело поповнення на тогочасному етапі справедливо вбачалося в інтелігентній молоді. Не менш актуальною стала потреба виступити самостійною організацією в національному та загальноросійському студентському рухах.

1897-1898 рр. у Харкові формується інша студентська українська громада. До неї ввійшли студенти університету М.Русов, Д.Струменко, технологічного інституту, І.Кухта, О.Коваленко, Ю.Коллард та інші. За твердженнями дослідника С.Наумова (який опирається у своїх підрахунках на дані зазначені у працях Ю.Колларда, Д.Антоновича, О.Коваленка, Б.Мартоса), припускаємо, що чисельність харківських громадівців у 1897 р. була близько 10 студентів, у 1898-1899 рр. – в межах 20-30, а всього за вісім років діяльності громади через неї пройшло, ймовірно, не менше 100-150 чоловік [15;С.34]. Велику роль у згуртуванні відіграв Д.Антонович [1,с.49].

Організаційна структура громади складалася поступово. Тривалий час не було керівних органів, голови, секретаря тощо. Лише восени 1899 р. було створено дві комісії – для планування й організації легальної і нелегальної роботи [2,с.48]. Члени Громади влаштовували виставки, значну увагу приділяли агітації серед учнів шкіл, селян, робітників, студентів, брали активну участь у сходках, демонстраціях і страйках. Крім того у своїй роботі вони співпрацювали з подібними об'єднаннями росіян, грузинів, поляків, вірменів та інших. Були налагоджені зв'язки з українськими громадськими осередками у Східній Галичині [6,с.6].

У середині 1898 р. Д.Антонович від імені Харківської студентської громади виступив з пропозицією скликати загальноукраїнський з'їзд представників українських студентських осередків Наддніпрянської України та закордонних осередків. Його було скликано в серпні цього ж року в Києві. На ньому були присутні представники від київської громади – В.Доманицький, О.Гавриш, харківської – Д.Антонович, М.Русов, новоолександрівської – К.Мацієвич, львівської «Січі» (української студентської громади у Відні) Р.Сембратович, львівської «Академічної громади» Д.Лукіянович. На

з'їзді було прийнято ухвалу в якій вимагали демократичні права і свободи. Обов'язком українського студентства з'їзд вважав: наукове обґрунтування зазначених вище вимог; критичне ознайомлення з соціальними науковими теоріями в різних країнах і з практичною діяльністю партій, що впроваджують у життя ці теорії; опанування історією та здобутками українського руху; поширення в суспільстві української ідеї; вживання української мови та інше [4,с.19].

II з'їзд української студіюючої молоді, на якому були представлені громади з Києва (К.Квітка), Харкова (М.Русов, Д.Антонович, Л.Мацієвич), Дерпту (Ф.Матушевський), Петербургу, відбувся в серпні 1899 р. у Києві. Свою ухвалу вони згодом виклали у спеціально виданій прокламації «Оповіщення 1899 року», де повідомили, що активні товариства української молоді заснували одну «Спілку товариств українських студентів», яка висуває перед собою ряд завдань серед яких залучення студентської молоді до служіння національним інтересам та боротьба за звільнення від російського абсолютизму [13,14].

Негативною стороною роботи цих з'їздів було те, що на них обговорювались загальні проблеми, визначались головні орієнтири і практичні завдання українського студентського руху, але не ухвалювались рішення директивного характеру, обов'язкові до виконання, не формувались керівні структури, хоча поодинокі такі випадки існували. Відразу після II з'їзду Українських студентських громад, восени 1899 р. Л.Мацієвич, а згодом М.Русов побували в Галичині для ознайомлення з західноукраїнським політичним рухом, першим досвідом партійного будівництва [3,с.91].

Студентські громади, як цілком нове явище, скоро перейшли до формування своєї ідеології. Мали місце певні спільні ідеали, розуміння загального напрямку діяльності, що проявлявся в бажанні розбудити відчуття національної свідомості. Ці формулювання, що зустрічаються в роботах лідерів громад (О.Коваленка, Ю.Колларда, Б.Мартоса) свідчать про те, що вони добре усвідомлюють головне завдання українського студентського руху на той час: згуртування, виховання і підготовка до політичної боротьби національно свідомих патріотів.

Але слід зазначити, що переважна кількість студентства 1890-их рр. залишалась аполітичною або мала помірковано-автономістські погляди. Активіст молодіжного руху тих часів М.Базькевич писав: «виступи невеличкого гуртка київських тарасівців на вселюдних зборах різноманітного київського студентства робили враження якогось донкіхотства, бо це були виступи людей цілком іншого світогляду, не визнаного тодішньою студентською масою» [9,с.25].

Саме завдяки таким «ентузіастам-Дон-Кіхотам», завдяки їхнім сміливим виступам у студентському середовищі формувалося нове покоління українських активістів і лідерів. Вони поступово долали традиційний український комплекс провінціалізму і меншовартості. Ці молоді активісти, на відміну від попередніх революціонерів, які в більшості приєднувалися до російського політичного руху, стала на засаді утворення власного національного партійного напрямку. Для досягнення цих цілей передбачалося згрупувати всіх студентів українського походження, виховувати своїх членів згідно з «народною мораллю», публічно заявляти про ту шкоду, яка завдається українському народу через навчання в освітніх закладах російською мовою [6,с.10].

Перелік посилань

1. Антонович Д. *Сторінка з історії української політичної думки дев'яноста років XIX віку* // *Вісник політики, літератури й життя*. -Відень, 1918.-Ч.34.
2. Головченко В. *Від «Самостійної України» до Союзу визволення України*.-К., 1996.
3. Коваленко О. *На межі двох віків (Спогади про Українську Студентську Громаду в Харкові)* // *Визвольний шлях*.-1993.-№1.
4. Коллард Ю.Ж. *Спогади юнацьких днів: 1897-1906 рр.*-Торонто, 1972.
5. Лавріненко Ю. *Українська Соціал-Демократія (Група УСД) та її лідер Леся Українка* // *Сучасність*.-1971.-№7-8.
6. Левицька Н.В. *Студентство в національно-визвольному русі України кінець XIX – початок XX століття*.-К.,1998.
7. Луца І. *Братство тарасівців* // *Літературно-науковий вісник*.-1925.-№7-8.
8. Лотоцький О. *Сторінки минулого*.-Т.1.-Варшава, 1929.
9. М.Б. (М. Базькевич) *Український рух серед харківського студентства 1890-их років* // *3 минулого*.-Т.1.-Варшава, 1938.
10. *Методичні вказівки до вивчення спецкурсу «Українські національні партії (кін. XIX ст. – 1917 р.)»* / Упоряд. Ф. Турченко, А.Бойко, Т. Геращенко та ін.-Запоріжжя, 1992.
11. Наумов С. *«Братство тарасівців»* // *Український історичний журнал*.-1999.-№5,6.
12. Турченко Ф. *Микола Міхновський: Життя і Слово*.-К.,2006.
13. *Центральний державний архів вищих органів влади України*.-Ф.3807.-Оп.1.-Спр.3.-Арк.71.
14. *Центральний державний історичний архів України у м. Києві*.-Ф.274.-Оп.1.-Спр.11.-Арк.2.